

Kıbrıs El Sanatları ve Etnografyası

Aysen SOYSALDI*

Özet

El sanat/zanaatları gelenek-göreneklere yansıtan, etnografyanın ve genel anlamda kültür tarihinin bir parçasıdır. Bu bağlamda Kıbrıs Türk kültür mirası ve kimliğini oluşturan önemli unsurlarından biri el sanatlarıdır. Bu zanaatlardan ahşap oymalı ev mobilyası ve çeyiz sandığı üretimi, sele-sesta denilen sepet örücülüğü, dantel örgü işleri, geleneksel pamuklu el dokuması kumaş üretimi, ipek kozası işleri, geleneksel kostüm ve el nakışları önemli yer tutmaktadır. Günümüzde koza işleri, Lefkara köyünde hayat bulan Lefkara işi ve Lapta işi el nakışları çeyizlerin önemli parçaları ve evleri süsleyen hoş bir dekor olarak kullanılmaktadır. Bu nakışlar masa örtüsü, yatak örtüsü, perde kenarları, giyim ürünlerinden bluz, elbise önleri gibi uygulama alanları bulunmaktadır. Şehirlerde ve kırsal kesimlerdeki kadınlar el emeği ve göz nuru ile işlemiş oldukları nakışları pazarlayarak kendilerine sosyal ve ekonomik katkılar sağlamaktadır. Kıbrıs Türk el sanatları ada tarihindeki ortak kültürlerin etkisiyle kendine has motifler barındırır. Kıbrıs Türk Halkının ürettiği bu etnografya ürünleri elbette Türkiye'nin el sanatları ile de teknik, desen, malzeme benzerlikleri göstermektedir.

Bildirinin amacı Kıbrıs el sanatlarının türleri, desen, teknik ve malzeme özellikleri ve etnografya içindeki yerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda, çalışmanın verileri alan araştırma yöntemi ile derlenmiş, el sanatlarının üretiminde uzman kişilerle görüşmeler yapılarak, yazılı kaynak tarama ile desteklenmiş ve betimleme yapılmaya çalışılmıştır.

Abstract

Crafts are a part of ethnography and cultural history in general, reflecting traditions and customs. In this context, these artifacts are one of the important elements that make up the cultural heritage and identity of the Turkish Cypriot people. Among these crafts, wood-carved home furniture and dowry chest production, basket knitting called sele-sesta, lace knitting, traditional cotton hand-woven fabric production, silk cocoon work, traditional costume and hand-made embroidery have an important. Today, cocoon work, Lefkara works which come to life in the village of Lefkara and Lapta hand embroidery, are used as important parts of dowry and as a nice decoration that adorns houses. These embroideries have application such

* Prof. Ankara Hacı bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölüm Başkanı. Aysen.soysaldi@hbu.edu.tr

as tablecloths, bedspreads, curtain edges, blouses and dress fronts. Women in cities and rural areas provide social and economic contributions to themselves by marketing their handicrafts and embroidery. It has unique motifs with the influence of common cultures in the history of Turkish Cypriot handicrafts. Of course, these ethnographic products produced by the Turkish Cypriot people show similarities with Turkey's handicrafts in technique, pattern and material.

The aim of the paper is to determine the types, patterns, technical and material characteristics of Cypriot handicrafts and their place in ethnography. In this context, the data of the study were compiled with the field research method, interviews were made with experts in the production of handicrafts, supported by literature scanning and a description was tried to be made.

GİRİŞ

Kültür bir toplumun dili, inancı ve tarihi yanında doğum, evlenme ve ölüm törelerindeki gelenek-göreneklere, sözlü-sazlı halk müziği, etnografyası ve hayat tarzı kapsamında ürettiği, geçmişten günümüze gelen toplum kimliğini oluşturan öğelerdir. Bu öğeler her toplumun yaşadığı çevre ve etkileştiği komşu kültürlerin de etkisiyle şekillenmiştir. Kültür varlıkları somut ve somut olmayan kültür mirası olarak günümüze ulaşmıştır. Somut/maddi kültür, mimari ve etnografyadır. Etnografya taşınabilir kültür varlıkları olarak da tanımlanmaktadır. Bir zanaat ürününün malzemesi, yapım tekniği ve bezemesi üzerinden kültür kodlarını okumak mümkündür. Somut olmayan kültürel miras kapsamında geçmişte kalan, kaybolmaya yüz tutmuş gelenekler, yörük/yayla yaşamı, destan ve masallar gibi sözlü edebiyat, halk müziği/âşıklık geleneği ve el sanatları icra eden zanaatkârlık meslekleri de yer almaktadır. Dolayısıyla kültürel miras soyut ve somut kalıntılarıyla, birbirini tamamlayan bir hayat tarzının geçmişteki aynadan günümüze kalmış yansımalarıdır.

Kıbrıs bugün olduğu gibi tarih boyunca da doğu ile batı arasında canlı bir ticaret köprüsü olmuştur. Bu ticaretin trafiği ile Kıbrıs adası tarihinin erken evrelerinden başlayarak Sümer, Arap, Türk-İslam ve Roma-Hristiyan kültürleriyle zenginleşmiştir. Bu birikimi hayat tarzına ve ürettiği eserlere de yansıtmıştır. 16. Yüzyılda Osmanlı donanmasının Kıbrıs'ı fethiyle başlayan Türk yerleşimi adada Türk-İslam kültürünün de gelişmesini ve 21.yüzyıla taşınmasını sağlamıştır. Kıbrıs Türk toplumunun ürettiği el sanatları ve etnografyası bu açıdan değerlendirildiğinde adaya has bir Türk hayat tarzının göstergeleridir. Bu göstergeler Camii, han, hamam, konak vb. mimari eserler olmakla birlikte bu eserlerdeki çini, taş, sıva üstü

kalem işleri ve ahşap oymalı, aşı boyalı süslemeler, işlemeli atlas ve kadife yastık ve örtülerle döşenmiş sedirler, cumbalı odalar, çeyiz sandıkları vs. el sanatlarıdır (Yıldız, 2016: 27).

Öncelikle Kıbrıs Türk toplumunun merkezi olan “Lefkoşa’daki yaşamı irdelerken karşımıza çıkan mesleklere kısaca göz atacak olursak; Aktarlık, Yemenicilik, Sabunculuk, Mumculuk, Kalaycılık, Gelin Onarıcılığı, Çangarlık, Saraçlık, iplikçilik, Semercilik, Tuzculuk, Ciltçilik, Hasırcılar, Dokumacılık, çanakçılık, gümüşçülük kazazlık, Keçecilik, Mühür ve Klişe ustalığı, Oymacılık, Fescilik gibi meslek gruplarını saymak gerekir” (Tekin 2017:1243). Bugün imalatı fabrikalaşmış veya kullanım modası geçmiş olan meslekler, 20. yüzyılda dönemin hayat şartlarında icra edilmiş ve tarihteki yerlerini almışlardır. Etnografya bağlamında bazı zanaatkârlık mesleklerini Tekin’in (2017:1243) şöyle tanımlamaktadır.

“Çangarlık: Özellikle köylülerin ve özel yapım çangarları giymeye meraklı zengin ağaların kullandığı, yerli deriden imal edilen, dize kadar uzanan, tabanı ve taban çevresi çivili çizmeleri yapan mesleğe verilen addır. Lefkoşa’da yalnızca Çangarları yapan Rum ustaların çalıştığı Çangar Sokağı, bu meslekten ismini almıştır.

Yemenicilik: Bir tür hafif ayakkabıya verilen addır. Bu ayakkabı çoğu kez bağcıklarla bacağa bağlanmaktaydı.

Gelin Onarıcılığı: düğünlerde gelini ve gelinin yakınlarının saç, makyaj ve giysi süslemesi ile törene hazırlayan kadınlara verilen addır. Gelin onarıcılar ihtiyaç olduğunda sünnet çocuklarının giysilerini ve odalarını da düzenleyip süslemekteydiler. Bazı kaynaklarda gelin onarıcılar toplumda hatırı sayılır kadınların cenazelerini ve tabutlarını da süslediği belirtilmektedir. 1970 li yılların başına dek süren bu meslek de yerini kuaförlere bırakmıştır.

Kalaycılık: Bakır mutfak kap kacağını kalaylayan meslek grubuna verilen addır.

Hasırcılık: Evlerde ve iş yerlerinde ihtiyaç olan yer ve minder hasırlarını imal edenlerdir. Onlar da diğer imalatçılar gibi tarihe karışmışlardır.

Kazazlık: İpek böceği yetiştiriciliği de Lefkoşa esnafının uzun zaman önem verdiği meslekler arasında yer almıştır.

Debbağlık: Deri, kürk ve benzeri hayvan ürünlerinin her türünün işlenişi olan bu meslek grubu da Lefkoşa’nın dabakhane semtinde gözde mesleklerdendi.

Bu mesleklerin yanı sıra günlük ihtiyaçlar doğrultusunda halkın uğraştığı **Bıçakçılık, Boyacılık, Pabuççuluk, Aşçılık, imamlık, Hallaçlık, Tüfekçilik, Dellaklık, Yorgancılık** gibi zannat/meslekler de vardır.”

Etnografyanın önemli bir parçası da Kıbrıslı kadınların çeyiz sandıkları, bu sandıkları dolduran, çeyiz serme geleneği ile görücüye çıkan oyalı yemeniler, ajur/acurlu-dantelli yatak takımları, lefkara ve lapta işi işlemeli masa-sehpa örtüleri, koza işiyle süslü levha vs. çeyizlerdir. Ayrıca günlük hayatta kullanılan hasır yaygı ve gölgeliklerden sele-sestaya, çömlek, ipek ve pamuklu bez dokumacılığı dağarcık/çantasından tüm zanaat ya da el sanatları ürünleridir.

Kıbrısta el sanatlarını desteklemek için önemli girişimlerden birisi olan Halk Sanatları Enstitüsü 1977'de UNOPS'un bir yıllık katkısıyla kurulmuştur. 2000 yılından itibaren vakıf olarak Selimiye Camii yanında, HASDER El Sanatları Merkezi adıyla hizmet veren, kar amacı gütmeyen bir sivil toplum işletmesidir. El Sanatları Merkezi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde el yapımı, geleneksel el işlerini yeniden topluma ve ekonomiye kazandıran bir kurum olarak tanınmaktadır. Atölyelerin ortasında üretilen eserlerin sergilendiği ve satıldığı bir salon vardır. Buraya gelen yerli ve yabancı konuklar hem ürün satın alabilir, hem de bu ürünlerin nasıl yapıldıkları konusunda meraklarını giderip ustaları yerinde izleme fırsatını elde ederdi (Halkbilimi, 2001: 62-63).

Halen profesyonel çalışanı olan, ayrıca kırsal kesimden kadınlara iş yaptıran ve yönetiminde gönüllülerin görev yaptığı bu işletme, özellikle unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını yeniden canlandırarak topluma ve gelecek nesillere kazandırmak için çalışmaktadır. Bu çerçevede meslek kazandırma kursları düzenleyerek kadın ve erkek binlerce kişiye ahşap oymacılık, ahşap eskitme ve boyama, geleneksel el dokuması, sele-sesta yapımı, ipek koza işi pano yapımı ve dantel-nakış teknikleri konusunda eğitim verilmektedir.

Fotoğraf 1. Ahşap oyma işi, (URL, Hasder, erişim: 30.10.2021).

Kıbrıs geleneksel el sanatları arasında önemli bir yeri olan “ahşap oymalı ev mobilyası ve ahşap oymalı çeyiz sandığı üretimi, sele-sesta ve örgü işleri, geleneksel el dokuması kumaş

üretimi, ipek kozası işleri, geleneksel kostüm ve nakış işleri”, El Sanatları Merkezi atölyelerinde tümüyle Kıbrıs’a özgü geleneksel motif ve tekniklerle üretilmektedir (Fotoğraf 1).

Bu girişimlerden biri de Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi’dir. 1962 Yılında kurulan kooperatif kırsal kesimdeki el sanatları üreticilerine ekonomik gelir sağlamanın yanısıra, bu sanatların günümüze ulaşması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Halen kadınlar tarafından işletilen kooperatifte; Lefkara nakışı başta olmak üzere lapta işi, ajurlu işlemler, sele-sesta, oya, dantel, bez dokuma vb. el emeği göz nuru ile üretilmiş, son derece zevkli hediyelik eşyalar üretilerek satışa sunulmaktadır (Fotoğraf 2).

Bu bildiriye Kıbrıs Türk halkının etnografyası ile ilişkilendirilen zanaatkarlık işi olan ve ulaşılabilen el sanatlarına değinilmektedir. Çalışmada tarama ve betimleme yöntemi uygulanmış, yazılı ve dijital kaynaklardan elde edilen veriler yanında, görüşme yapılan kaynak kişilerden alınan bilgi ve örneklerle metin oluşturulmuştur. Kıbrıs’ın yerel sanatlarından çanak-çömlek/seramik ve deri işleri bildiri kapsamına alınmamıştır.

Fotoğraf 2. 9. Türk Kültürü Kongresi’nde, Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi’nin satışlı sergisi (Soysaldı, 22 Ekim 2021).

Dantel, Oya Örgü İşleri

Kıbrıs’ta üç çeşit dantel yapılır. En eskisi Lefkara iğne işi Venedik danteli olarak da bilinir. İğne oyaları ve en yaygın yapılan tığ örgüsü dantellerdir. Ayrıca mekik ve firkete oyaları da hala yapılmaktadır.

Lefkara İğne İş (Venedik Danteli)nin geçmişi 14.yüzyıla dayandığı söylenir. Lefkara ve Larnaka’da yapıldığı bilinen bu iş zahmetli olması sebebiyle oldukça azalmış, nadir

yapılmaktadır. bu dantel aslında kağıt üzerine çizilen desenin iğne ile örülmesiyle ortaya çıkan ince bir işlemdir. İğne örgüsü olan bu işin Kiracıköy (Atıenu), ve İskele (Larnaka) merkezli olması sebebiyle halk arasında iskele işi olarak da bilinir (Ekingen, 2016: 109). Bu iğne dantelinin bazı motifleri çekme ve kesme ajur ve lefkara nakışı arasında da yer almaktadır.

Tığ ve mekik örgüleriyle yapılan dantel masa ve sehpa örtüleri, para, tütün, saat ve mühür keseleri, yatak takımları ve oyalı yemeniler bir kızın sandık çeyizinin vazgeçilmez eşyalarıdır. Gazimağusa'dan Kaynak kişi Meral Murt tarafından ulaştırılan çekme ajur işlemeli ve kenarları zarif dantellerle süslenmiş yatak takımlarından örnekler Türkiye'de yapılan hesap işi nakışların kenarsuyunda ve Gaziantep'in vazgeçilmez çeyiz eşyası Antep işlerindeki ajur örnekleriyle aynı motif ve tekniklerle işlenmiştir.

Fotoğraf 3, Tığ danteli ve çekme ajur işlemeli yatak takımı örnekleri, (Murt, 2021, Gazimağusa)

Kıbrıs'ta çeşitli renk ve desenli tülbeht bezi kenarlarına yapılan oya ile süslenen el sanatı ürünü yemeniler, genellikle başörtüsü olarak kullanılmaktadır. Yemeni oyaları mekik, iğne, tığ ve firkete araçları ile örülmektedir. Yemeni kenarlarındaki oya motifleri genellikle doğayı taklit eden çiçeklerden oluşmakta ve oyalarda temanın özüne uygun renkler kullanılmaktadır.

İplik oyası, pullu firkete oyası ve mekik oyası yörenin geleneksel oya örnekleridir. Ayrıca iğne oyası yaygın olarak yapılan bilinen bir oyadır. İğne oyaları başa bağlanan yemeni kenarlarına çiçekli örnekler, gömlek ve bluz yaka ve yen kenarlarına geometrik şekillerde yapılır.

Fotoğraf 4. İplik, pullu firkete ve mekik oyalı yemeniler, (Soysaldı, Ekim 2021).

Fotoğraf 5. a) Mekik oyası örtü, (Murt, Gazimağusa) b) Tığ örgü para kesesi, c) Dantel masa örtüsü, çap:140cm. (Keskinel, 2021, Lefkoşa).

İşlemeler

Mrs. Levis Kıbrıs'taki anılarından bahsederken, beyaz ipekle yapılan zengin işlemeli Lefkara işi, renkli iplikle yapılan ve artık pek yapılmayan çok zengin renklerle ve büyük bir özenle yapılan ipek işlemlerden de bahseder (Yıldız, 2016: 29).

Çekme ajur işlemleri

Çekme ajur işleri genellikle Gazimağusa'da yatak takımlarına yapılır. Sadece ajurlu olabildiği gibi kenarı ince dantellerle de süslenmektedir. Kumaşın boy iplikleri çekilerek en iplikleri kendi renginde iplikle motifin şekline göre gruplandırılarak, adeta yeniden dokunarak motifler işlenir. Kıbrıs'ta bu ajurlar beyaz kumaşa beyaz iplikle, lapta işinde de renkli kenar suyu şeklinde ve bazı giysilerde yaka ve kol kenarlarında karşımıza çıkar. uygulanır. Çekme ajurlar Türkiye'deki işlemler içinde hesap işlemlerinde kenar suyu, köylerdeki gelin damat giysilerinde susma ve muşabak iğne tekniğiyle birlikte (Burdur Müzesinde bulunan örneklerde görülebileceği gibi) çok yaygın görülmektedir.

Lefkara işi

El nakışları içinde en öne çıkanı Lefkara işidir. Lefkara işi Kıbrıs'a özgü bir sanat olup günümüzde geniş bir pazara sahiptir. Bu konuda anlatılan rivayetlere göre Lefkara işleri ve dantelleri Venedik dönemine kadar uzanmaktadır. "Ortaçağdaki Kıbrıs'ın son kraliçesi Katerina Cornaro döneminde (1474- 1489) Rönesans devrinin büyük resim ustası Leonardo da Vinci Kıbrıs'a gelerek Lefkara iğne işi bir dantel satın aldığı ve bu danteli daha sonra 'Duomo'da Milano'nun kutsal St. Trabezas Katedrali'ne bağışladığı ile ilgili rivayet vardır" (Ekingen, 2016: 13-14).

Bir başka kaynağa göre; Kıbrıs Osmanlı devleti tarafından fethedildikten sonra Ada'ya Konya, Adana ve Antep'den gelen Türklerin yerleştiği, özellikle Antepli ailelerin Lefkara köyüne yerleştiği ve Antep nakışının burada yapılmaya başlandığı söylenmektedir. (Ecdan Mertkaya, Lefkara Nakış Tekniği Kitabı) Antep işi nakışların Lefkara işi ile birebir aynı olması bu ifadenin doğruluğunu göstermektedir. Gaziantep'te klasik işleme ipek üzerine yapılırken burada ketene yapılması teknik ve desende farklılık oluşturmamaktadır.

Lefkara işinin en belirgin özelliği birçok kadının aynı anda ve birlikte Lefkara işi işlemeleridir. Bazıları ipliği keser ve çeker, bazıları ajuru yapar, bazıları da susma ve sarma işlemleri, bir başkası da kenar temizleme ve süslemesini yaparak kolektif bir şekilde herkes usta olduğu işi icra eder.

Lefkara işi susma-sarma ve ajur iğne teknikleri ile işlenmektedir. En belirgin özelliği tersi ile yüzünün farklı olmasa da ustaları tersiyle yüzünü ayırt edebilir. Yapılacak örneğe/modèle göre kumaşın en ve boy iplikleri hesaplanan sayıda kesilip çekilir ve kalan iplikler çeşitli şekillerde işlenerek ajur oluşturulur. Bu işlemeye kesme ve çekme ajur adı verilir. Ajur yapılacak yerlere dörtlü hesaplama ile kesme işlemi yapılır. Ajur kenarları ve ara

boşluklarda ise susma ve sarma denilen işlemler yer alır. Lefkara işi motifleri genellikle geometrik karakterdedir. İşleme tekniğinin verdiği imkânlar dâhilinde ajur tekniğinde eşkenar dörtgen, üçgen ve altıgenler, susma ve sarma iğne tekniğinde ise sekiz kollu yıldızlar, çiftli paralelkenar yapraklar en çok uygulanan motiflerdir. Ajurlarda düz mekik motifi için *mekik kesme*de kumaşa iki tel kesilip dört tel bırakılır ve bırakılan iplikler sarılarak işlenir. Bu kesme şekli *baklava gofdi*, *yıldız kesme* ve aralara yapılan küçük dolgu ajurlarda uygulanır. Buna ek olarak kumaşa dört kes, dört bırak şeklinde yapılan *dere kesme*, *fincan kesme* ajurları da yaygın uygulanır. Bir de *üçgen gofdi*, *yasemin* ve *feneri* denilen ajurlarda sekiz kes dört bırak şeklinde uygulanarak oluşan geniş boşluklara örümcek ve kartopu dolgu ajurları yapılır. Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta yaygın yapılan Antep nakışlarında bu ajurlarla birlikte uygulanan filtre ve mercimek ajuru yaygındır. Motiflerin Kıbrıs'taki yerel isimleri; Ana motifler "Goftili kare, yıldız kare, hurmalı kare, ajurlu kare, solori, tripes/gül-gofti, fincan işi, çift ve tek kanallı dere, arşın işi, yasemin" motifleridir. Ara motifler ise elma/elmacık, mekik, buglado, elmas, güneş, baklava, paneri, ajurlu gül'dür. Kenar temizleme işlemlerinde simbi, tek, çift/girgilli, üçlü kemercik ve yüksek kemer ile simbili kemer denilen brit işi iğne tekniği uygulanır. Ayrıca lefkara işlemlerinde gaco, direkli ajur, Venedik ajuru gibi basit çekme ajurlar da yapılır (Ekingen, 2016:18-21, 26-27).

Fotoğraf 6. Lefkara işlemeli örtüler, Lefkara Corner, Büyükhan, Lefkoşa, (Soysaldı, 2021).

19. Yüzyılda kadınlar kendi dokuduğu keten, ipek, bürüncük/bükülü bez veya Amerikan bezine işlerdi. 21. Yüzyıl başında Lefkara işlemleri genellikle İrlanda'dan ithal

edilen, ham keten kumaş üzerine beyaz, bej/ekru ve kahve ile haki yeşil renklerde Fransız (D.M.C. 8 Nm.) ithal merserize pamuk ipliği ile işlenir. Halk arasında yastık üzerinde de yapılabilen bu işleme nakış kasnaklarında daha düzgün yapılır. Kenar işlemleri mutlaka yastık üzerinde yapılır.

Kuzey Kıbrıs'ta Lefkara işleri Lefkara ve civarındaki köylerde, yani Kalavason, Larnaka (İskele), Dohni (Taşkent), Dali, Limbya ve Bodamya'da (Dereliköy), yoğun olarak işlenmiştir. 1963-1974 yılları arasında yerinden göç eden Türkler eliyle Geçitkale (Köfünye), Boğaziçi (Aytotoro), Akıncılar (Luricina) ve civar yerleşimlere taşındı. 1974'ten sonra nüfus hareketleri sürecinde kuzey Kıbrıs'ın her yöresine yayılmıştır Ekingen, 2016:15).

21.yüzyıl başında hala Kıbrıs Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Lefkara nakışı, gerek turizm amaçlı gerekse gündelik kullanım amaçlı yapılmaktadır. Lefkara işlemleri ile yapılan eşyalardan en yaygın olanları masa, sehpa ve tepsi örtüleridir.

Fotoğraf 7, a) Lefkara işi tepsi örtüsü, (Seniha Bulancak), b) Sehpa örtüsü, (Meral Murt, Gazimağusa, 2021).

Fotoğraf 8. Lefkara işlemeli örtüler, Lefkara Corner, Büyükhan, Lefkoşa, (Soysaldı, 2021).

Fotoğraf 9. Lefkara işlemeli örtüler, Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi satış yeri, Büyükhan, 2021, Lefkoşa).

Lapta işi

Kıbrıs'ta 19. Yüzyıla dayanan bu nakış Türk işi olarak da bilinir. Daha çok Türk Kadınları tarafından yapılır. 1930'lu yıllarda ilkokul öğretmeni Fikriye Hanım tarafından Lapta'da kız ve kadınlara öğretilmesiyle yapılmaya başlandığı söylenmektedir. Kumaşın ipliği sayılarak yapılan, ince hesap işi olarak bilinen bir nakıştır. Lapta'da yoğun işlenen bu nakış, yerli dokuma ipek, bürüncük/bükülü bez ve keten üzerine ipek veya merserize pamuk

ipliklerle işlenir. Lapta işi artı, çarpı ve gözeme iğne tekniğinde, keten üzerine iki veya üç iplik sayılarak işlenir. İşleme kenarları ajur ve iğne oyası ile süslenerek bluz, örtü, perde vs. eşyalar üretilir. En çok mavi, yeşil tonları, domates kırmızısı, siyah ve kahverengi işlemler yaygındır (Artemel, 2012: 4). Lapta işi motiflerinde en yaygın olanlar; “Bardacıklar, Tarak, Kutulu Çiçek Deseni, Cevizli, Cezarlı, Kirazlı, Üzümlü, Erikli, Başaklı, Yapraklı, Onnuklu, Yasemin, Mekik, Lokumlu, Yıldızlı, Kazlı, Kuşlu, Tavşancık ve Ejderha” motifleridir (Ekingen, 2016: 87-101)

20.yüzyıl başlarında Lapta işi olarak geleneksel motiflerle Türk hesap işlemleri yapılır. Aynı dönemde kız enstitülerinde de batılılaşma etkisiyle Fransız iplik kataloglarındaki nakış örneklerinin kopyaları da yapılmaya başlanmıştır. Bu işlemler aile bütçesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Fotoğraf 10. Lapta işlemeli ve tığ örgüsü dantelli örtüler, Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi satış yeri, Büyükhane, 2021, Lefkoşa.

Koza işi

Kıbrıs'ta ipek böcekçiliği köklü bir geçmişe sahip olduğu için ipek kumaşların yanında ipek kozası işlemleri de bilinir. Bu gelenek ipek merkezi olan Bursa'da ve Alanya'da da oldukça yaygındır. Osmanlı'nın adayı fethetmesiyle adaya gelen ipek üretimi bilen Türklerle geliştiği ve İngiliz yönetimi döneminde teşvik ve kaliteyi korumak için düzenlemeler yapılmış ikinci üretim yasaklansa da gizli üretilen kozalar kadınların kendi ihtiyaçları için kullanılmıştır. Kumaş dokumadan arta kalan kozalar evleri süslemek için cam

altı süsleme sanatı, genellikle de fotoğraflık, tepsi ve üç boyutlu çiçek yapımı için kullanılmıştır. Koza nakışında Kıbrıs'ta üretilen sarı ve beyaz ipek kozaları birlikte doğal renginde kullanılır. Koza işi ile genellikle koyu renk(siyah, kahverengi, mor, lacivert ve bordo) kadife veya atlas üzerine ortaya yerleştirilen fotoğrafın çevresi süslenir. Koza işlerinde iri karanfillerin yanında yasemin, papatya, gül, gonca, yapraklar ve kurdela ile tavus kuşları, kelebekler ve saksılar da yer alır. Panonun uygun bir yerine yapanın adının baş harfi ve tarih de işlenir. Kuzey Kıbrıs'ta yapılan araştırmalarda ipek kozasından gelin taçları ve el çiçekleri ile gelinlik süslemeleri de yapıldığı ifade edilmektedir. Son yıllarda ipek böcekçiliğinin yeniden canlanmaya başladığı da söylenmektedir (Ekingen, 2016: 124).

Türkiye'deki Koza yetiştirilen yörelerde de koza işleri de yapılmıştır. Özel biçimi ve dokusu itibariyle katmanlara ayrılan ipek kozalardan iki veya üç boyutlu süslemeler yapılmaktadır. Bu süslemeler ipek ipliklerle basit nakış tekniklerinde metal pul ve inci boncuklar ilave edilerek yapılır. Kozalar işleme motifine göre kesilip, kadife üzerine applike örtüler, fotoğraf süslemeli levhalar ve yapma çiçekler yapılmıştır. Balıkesir'in Havran, Edremit ve Akçay ilçelerinde koza levhalar çeyizlerin vazgeçilmez işlemelerindendir. Yörede yapılan ipek koza yetiştiriciliği ile eldeki kozalar kullanılarak üç boyutlu çiçekli çelenkler siyah kadife kumaş üzerine tutturularak merkezinde Kelime i Tevhid, Esmâ-ül Hüsna gibi yazılı işleme veya fotoğraf yerleştirilmiştir. Bu levhalar bir sanat kolu halinde 20.yüzyıl'da yaygınlaşmıştır (Kaleli, 2008: 245-270). Alanya'da ise ipekli dokumacılık yanında kozalar boyanarak üç boyutlu yapay çiçekler, vazo, saksı veya sepet içinde çiçekli levha yapımı yaygındır.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda çuha ve kozanın aplikasyonu ile Anadolu ve Rumeli'de yapılan süslemeler Türk el sanatları geleneğinin bir devamıdır. Konya etnografya müzesinde bulunan bir örtü koyu kırmızı kadife üzerine ipek böceği kozası gümüş sim, altın tırtıl ve küçük madeni pullarla işlenmiştir. Aile fotoğrafı çerçevesi olan Koza işi, cam altı süslemeler İstanbul, Bursa ve Konya'da oldukça yaygın olup Kıbrıs'taki örneklerle hemen hemen aynı şekilde uygulanmaktadır. Bu işlemelerin en güzellerinden birisi Türk İslam Eserleri Müzesinde sergilenen yazılı bir levhadır. Sultan Abdülhamit'e yazılmış bir methiye olan levhada yazı kenarları koza üzerine yapılmış işlemelerle süslenmiştir. (Önge, 1992: 170-172).

Fotoğraf 11. Atatürk fotoğrafı süslemesi, (Burçaklı, 2014: 3). **Fotoğraf 12.** Koza işi gül, (Feriha Akpınarlı, Ankara, 2021).

Fotoğraf 13. Koza işi tepsi, (Seniha Bulancak 2021, Lefkoşa).

Fotoğraf 14. İpek kozası işi, aile fotoğrafı süslemesi, (Meral Murt, 2021, Gazimağusa).

Bitkisel Örücülük

Kıbrıs'a özgü bir karakter içerisinde hasır ve teraslarda gölgeli ortam yaratmak için çatı, gölgelik, günlük eşyalar arasında sepet, iskemle/sandalye, sele/sesta, çeşitli süs eşyaları görülebilir. Kuzey Kıbrıs'ta sele-sepet örme konusunda en yaygın üretim yerleri Serdarlı ve Yayla köyleridir (Halkbilimi, 2001: 62-63).

Hasır Dokuma: Tamamen sazdan yapılan ipliklerle dokunup evlerde kullanılan hasır yaygılardır. Ev içinde kilimlerin, yatak ve şilte altına serilir. 1960'lı yıllara kadar çok yaygın kullanılmıştır. Türkiye'de de köy evlerinde hasır yaygılar kilim ve halı altına serilen vazgeçilmez yaygılardandır.

Kıbrıs'ta 1960'lı yıllara kadar köy evlerinin damları kamışlarla örtülürdü, daha sonraları hasır gölgelikler kullanılmaya başlandı. Halen dövülüp yarılarak düz hale getirilerek inceltilmiş, kaliteli kamış hasır gölgelikler turistik mekânlarda ve plajlarda da tercih edilmektedir. Hasır ve şemsiye örmeye saz ve kamışlar kullanılır.

Sepet Örne: sepetler kullanım amaçlarına göre şekilleri ve büyüklükleri farklı olsa da örme tekniği aynıdır. En büyük sepet olan "Köfün" çırpıdan örülür, sağlam büyük sepet, eşya ve bağcılıkta üzüm taşımada kullanılır. Bu sepetlerde söğüt, nar veya meşe çırpısı da kullanılır. "Zembil" hurma dalından örülen yumuşak, varlıklı kesimin tercih ettiği sepetlerdir, alışveriş, çamaşır, balıkçı, sebzelik, ekmeçlik gibi çeşitleri vardır. "Yağ zembili" süpürge otundan yapılır, zeytinyağı yapımında kullanılır. Kesilen ve temizlenen kamışlar yarılarak dörde ayrılır. Her bir parçaya "usta" denir, bu parçalardan sekiz tanesi ile sepetin iskeleti oluşturulur. Örme işi ustalık ister, saz şeritleri kırmadan düzgün şekillendirilerek önce taban örülür. Taban istenen genişliğe ulaşıncaya iskelet/kafes kaldırılıp ters çevrilerek kamışların uçları bağlanır. Bu iskelet üzerine sepetin haznesini oluşturan gövde örülür. Sepet gövdesi istenen boya ulaşınca kadar çeşidine göre genişlik şekli verilir. Sepet boyu tamamlanınca iskelet uçları sarılarak ağız çevresi örülür ve kalan uçlar geriye doğru bükülüp yerleştirilir. Sepetin kenarlarında kalan fazlalıklar kesilir, sonra düzgün bir taşla sepetin içinden ovularak sepet düzgünleştirilir ve satışa hazır hale getirilir (Yorgancıoğlu, 1980:125-128).

Sele-Sesta: Kıbrıs'ta özellikle kadınların yaptığı, desenli bitkisel örme işleridir. Bu seleler renkli ve doğal arpa, buğday sapları ile yapılmaktadır. Eskiden aşevinin vazgeçilmez

eşyası olan sele bazen yemek masası, bazen kurutma sergisi, bazen de taşımada kullanılır. Küçük ve süslü yapılan ekmeklikler yaygındır (Fotoğraf 21). Selelerde mutlaka asma yeri vardır, işi biten sele duvara süs olarak asılır. Buğday sapları ıslatılıp esnek hale getirilir, içine bir tutam sap yerleştirilerek üzerine desene göre renkli veya doğal saplar sarılır. Sele sarma işlemi dairesel hareketle genişletilerek istenen desen ve şekil verilir. İstenen büyüklüğe ulaşıncı kenarlarına üçgen çıkıntılı süsleme işi ve asma yeri yapılır. Sesta örme Mesarya bölgesinde Serdarlı(Çatoz) da turizme yönelik çok yaygın yapılmaktadır.

Fotoğraf 15. Sepet ve sele-sesta örme işleri, Lefkoşa çarşısı ve Büyükhan, (Soysaldı, 2021).

Hasır iskemle: Kıbrıs'a özgü bir başka eşya da hasır iskemle ve sandalyelerdir. Çok uzun ömürlü iskemlelerin ayak ve iskelet kısımları dut ağacından yapılırdı günümüzde okalıptüs ağacından yapılmaktadır. İskemlelerin oturakları tono/dono denilen saz ipliğinden örülür. Doğal saz ipliği terletmez ve rahat bir oturumu olduğu için tercih edilmektedir. Bazı iskemlelerde renkli saz ipliği kullanılarak desenli örgüler de yapılmaktadır (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 16. Hasır iskemle/sandalye ve örgüsünü yapan Yılmaz Sakallı usta (URL 2: 15 Ekim 2021).

Dokumacılık

Yıldız'a göre (2016: 29) Kıbrıs'ta dokumacılık işi ve bazı kumaş isimleri çeşitli belgelere göre şöyledir.

“Kıbrıs'ta pamuk, ipek böceği ve çeşitli kök boyalar yaygın bir şekilde üretilmekteydi. Kıbrıs basmalarından ihracat yapıldığını Kamus-ı Alam'da bahsetmektedir. 19. Asrın başlarında Kıbrıs mutasarrıflığında bulunmuş Şair Ziya Paşa Lefkoşa'da bir “Revan Geçidi” tertiplemiştir. Bu geçitte basmacı ve debbağ esnafının önemli bir yeri olmuştur. Kıbrıs'ta pamuklu ve ipekli kumaşları genellikle kadınlar dokur, bunlar hem yerel pazarlarda satılır, hem de ihraç edilirdi. Kıbrıs'ta dokunan kumaşların başlıcaları; Kıbrıs çatması, kız dimisi, kıbrisi kumaş, makrama/mahrama, tülbent, kutni, keremsud, peşkir, yasdık/yastık, harir/ipek şal ve kuşak, dimi şal, peşimi, mizan-ı hariri penbe, damga-i Akmeşe idi. Ne yazık ki 1861 de İngilizlerle yapılan antlaşma sonucu İngiliz kumaşlarının ithal edilmesiyle yerli kumaşlar tercih edilmez olmuştur. Dolayısıyla 19. Yüzyıl ortalarında adada üretilen pamuklu ve ipekli kumaşlar sadece köy kadınlarının kendi ihtiyaçlarını karşılar hale gelmiş, gelir kaynağı olmaktan çıkmıştır. Mrs. Lewis ipeğin büyük bir miktarının Baf bölgesinde dokunduğunu ve orta Doğunun diğer bölgelerinde dokunan ipektten daha canlı renklerde olduğunu anlatır.”

Fotoğraf 17. El dokuması kilim ve bez örnekleri, Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi satış yeri, Büyükhan, 2021, Lefkoşa).

Kıbrıs'ın yakın geçmişinde her evde bir el tezgâhı bulunduğu ve zamanı geldiğinde evlerde ipekböceği beslendiği ve bu amaçla evlerin avlularında dut ağaçları yetiştirildiği bilinmektedir. 1930'lu yıllarda yaygın olan ipek böceği yetiştiriciliği 1955'e kadar yapılan bir iş koludur, Kıbrıs ağzında «Böcü Dutma» denilir. Köylüler tarafından ipek elde etmelerinin yanında tezgâhlarda ipekli kumaşlar da dokunmuştur. İpekli kumaşların pahalı olması nedeniyle ev ihtiyaçlarının yanı sıra dokunan ipekli kumaşların satılmasıyla da büyük bir gelir kaynağı elde edilmiştir. Eskiden gelinlerin giyecekleri elbiselerle, damatların gömleklerinin ipek kumaştan dokunması makbul sayılırmış. El tezgâhlarında pamuk ipliğinden kumaşlar da dokunmuştur. Dokuma işlerinde kullanılacak yeterli pamuk köyde ekilmediğinden, köye gelen tavukçulara evde beslenen tavuklardan vermek suretiyle onlardan iplik alınarak yapılan bezler aile ihtiyaçları için kullanılmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte el tezgâhları tarihe karışmıştır (Bağışkan, 2001: 28).

Kıbrıs'ta dokunan “Alaca, Bürüncük/Bürümcük, İdare, İhram/Battaniye, Keten, Kilim, Şal, Yedirme” gibi ipekli, pamuklu, yünlü ve keten kumaşlar şöyle tanımlanmaktadır.

Bürüncük/Bürümcük: pamuk ve ipek ipliği karışımı ile dokunan, ham ipekten olduğu için sarı-krem renge ince kumaştır. Türkiye'de bükülü bez de denir. Bu kumaştan çarşaf, gömlek ve kuşak yapılır.

Güğül/güvül: yumuşaklığından dolayı bu adı almış, ince pamuk ve ipekle dokunan, yumuşak ve dökümlü bir kumaştır. Çarşaf ve namsiye yapımında kullanılır. “Namsiye: Cibinlik”, Lefkoşa-Kıbrıs (TDK. 1982: cilt: 12).

İdare: yün ve ipekle yapılan yüzeyi dalgalı görünen çarşaflık kumaştır.(Yorgancıoğlu, 1980: 130)

Alaca; pamuklu veya pamuk-yün karışımı kumaştır, renkli(çubuklu), erkeklere gömlek, kadınlara da entari yapılır. Yörede söylenen bir manide;

“Arpa ekdim yamaca

Yârim giyer **alaca**

Meraklanma sevdiğim

Da ben seni alacam.” (Yorgancıoğlu, 1980: 130)

İhram: Koyun yününden yapılan «Kıbrıs Battaniyesi»dir. Mart ayında koyun yün kırkımı yapılarak kadınlar tarafından temizlenip, küllü su ile yıkanarak temizlendikten sonra eğrilerek iplik yapılır. «Tokuyucu» denilen dokumacıya verilerek ihram dokutulur. İhramlar 25 sene sağlam kalan ve standart boyutta (beş ayağa-yedi ayak ölçüsünde) iki ucu püsküllü dokunur, battaniye olarak kullanılır, koyunun doğal yün renkleriyle çizgili-çubuklu desenedir (Yorgancıoğlu, 1980: 130-131). Bu battaniler güneydoğu Anadolu’da dokunan Siirt battaniyesine benzerdir.

Kıbrıs Türkçesinde ses değişmesi olmadığı anlaşılmaktadır. Eski Türkçede dokuma “tokıma”, “Er böz Tokıdı” Adam bez dokudu, “ol böz tokıttı” o bez dokuttu (Atalay, 1992: III. Cilt, 268; II. Cilt:308) ifadeleri geçmektedir.

Keten dokumacılık: Kıbrıs’ta 1960’lı yıllara kadar Keten ekimi yapılmış, ipliği ile dokuma yapılmış, döküntüsü olan kırıklar da mobilya döşemesinde kullanılmıştır.

Keten pamukla birlikte karışık dokunarak serin tutuğu için gömlek, çarşaf, yastık yüzünde kullanılmıştır. “Keten gömleğim ensiz, Edemem yârim sensiz” gibi maniler de vardır. Bu ifade keten gömleğin kıymetini dile getirmektedir.

Kıbrıs'ta kilim; eski kumaşların şerit halinde kesilerek atkıda kullanılmasıyla yapılan çaput kilimlerdir. Bu kilimler yere, divanlar üzerine, kapı girişlerine serilir (Yorgancıoğlu, 1980: 131).

Ahşap Oymalı Ev Mobilyası ve Çeyiz Sandığı Yapımı

Sandık (Kıbrıs ağzıyla sanduk) sözlük anlamı; içinde çeşitli eşyaların saklandığı ağaçtan yapılan, genellikle dikdörtgen prizma şeklinde, kapaklı ev eşyasıdır. Geçmişte insanların kıymetli eşyaları saklama ve taşıma ihtiyacını karşılamıştır. Sandıklarda genç kızların çeyizi, evlendikten sonra da değerli kıyafet ve eşyalar saklanır. Sandıklar aynı zamanda toplumun somut/maddi kültür mirası ve ahşap üzerine kazıma-kabartma, oyma teknikli sanat/zanaat işleridir.

Fotoğraf 18. Çeyiz sandığı, el işi oymalı ve aşı boyası, Tatlısu/Agatu, 19.yy.sonu, (90 cm-60 cm) (Keskinel, 2021, Gazimağusa).

Kıbrıs'taki sandık geleneğini Tatar (2001: 116) şöyle ifade eder;

“Toplumumuzda kara sandık veya çeyiz sandığı denmektedir. En yaygın şekliyle çeyiz sandığı olarak kullanılmıştır. Genç kızlar için çeyiz diye üretilen şeyler sandıklarda saklanırdı. Sandıklarda genelde, her halk sanatında olduğu gibi, kimin tarafından yapıldığına ait bilgi yoktur. Anonimdir. Çok az sandıkta yapanın ismi yazılıdır. Bazılarında yapıldığı tarih sandığın bezekleri içinde yer alır. Sandıklar

isimlerini yapıldıkları köyden veya bölgeden alırlar. Örneğin: Lapta Sandığı, Karpaz sandığı. Seher sandığı, Lisi sandığı gibi. Yaptığım taramaya göre motiflerin karakteri ve oymadaki teknik sandığın hangi bölgede yapıldığını belli ediyor.”

Kıbrıs'ta yapılan sandıklarda genellikle servi/andız ve katranağacı ağacı kullanılır. Bu ağaçlar reçineli olduğu için kokusu böceklenmeyi önler ve içine konan malzeme korunmuş olur. Mersin'de de sandık yapımında ardıç, sedir ve katran ağacı kullanılmıştır (Çetintaş, 1998:263-264). Kıbrıs'ta sandık ve ahşap oyma dolapların yapımında ceviz, dut ve maun kerestesi de kullanılmıştır. Türkiye'de halen Kahramanmaraş'ta oymalı ahşap sandık yapımında ceviz ağacı kullanılmaktadır.

Tatar'a göre (2001: 116) sandıkların iç düzeni şöyledir;

“Sandık açıldığında ilk göze çarpan hücresi sağ taraftadır. Kapağı da olan bu hücrede yükte hafif, pahada ağır eşyalarla, kıymetli evrakların (koçan, evlenme izinnamesi vs. gibi) çok özel şeyler saklanır. Yan yatırılarak açılan hücre kapağının bir görevi de sandık açıldığında kapak kapanmaması için dayanak olmasıdır. Bu kapak açılırken bazı sandıklarda zil sesi veren bir mekanizma bulunur. Bu mekanizma hırsız ve hırsızlıklara karşı önlem olarak düşünülmüştür. Genelde sandıkların içleri cilasız ve boyasızdır. Lisi sandıklarının bombeli olan kapaklarının içleri ise boyalıdır. Sandıkların kapakları tek parçadan oluşur ve üstleri süslü değildir. Ayaklar çeşitli yüksekliktedir ve ön taraftakiler oymalı, arka ayaklar oymasızdır. Yine sadece Lisi sandıklarında arka ayaklarda servi motifi oyması görülür. En son olarak sandık tozdan topraktan temizlenir, boyanır ve yağlanırdı. Boyanın korumak için yapılır. Genelde siyah boya vurulurdu. Bu yüzden çok köylerimizde kara sandık denilmektedir. Yalnız Karpaz bölgesinde renkli boya kullanılmıştır. Toz halinde olan bu boya su ile karıştırılarak açılır ve fırça ile tahta boyanır.” Eskiden doğal çiçek ve çivit boyasıyla da boyadıkları söylenir.”

Fotoğraf 19. Çeyiz Sandığı el işi oyma aşı/kök boyama, 20.yy.başı, Karpaz, (Keskinel, 2021, Lefkoşa).

Sandıkların desen özellikleri

Sandık desenleri genellikle simetrik/aynalı olup orta eksen genellikle dikeydir. Ayrıca motifler kendi içinde de aynalı düzendedir. Kıbrıs sandık süslemelerinde oyma ve renklendirme tekniği Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi eserlerinde sıklıkla görülmektedir. Anadolu'nun halk mimarisinde karşılaşılan ahşap camii ve evlerdeki oymalı, aşı boyalı tavan, pencere pervazları, dolap-kapı kanatları Kıbrıs sandıkları, dolap ve mobilyalarında da kendini göstermektedir.

Tatar'a (2001:118) göre "Kıbrıs sandıklarında desenler bölgesel olarak bazı farklılıklar göstermektedirler. Bir Margarit çiçeği motifinin daha çok Girne'nin doğu bölgesinde görülmesi gibi. Lapta sandıklarının kenar sularında asma örgesi bulunmaktadır. Roma kemerleri de yine Lapta sandıklarında görülen süsleme örgesidir. Baf sandıkları daha çok geometrik desenlidir ve sığ oymacılık tekniği ile yapılmıştır. Lisi sandıklarının kapaklarının içi boyanmış ve bombelidir. Vazoda çiçek birçok bölgede görülür. Şehir (Lefkoşa) sandıklarında ise dört adet vazoda çiçek motifi tüm sandığın ön yüzeyini kaplamaktadır. Servi motifi de yaygın olarak görülen motiflerden biridir."

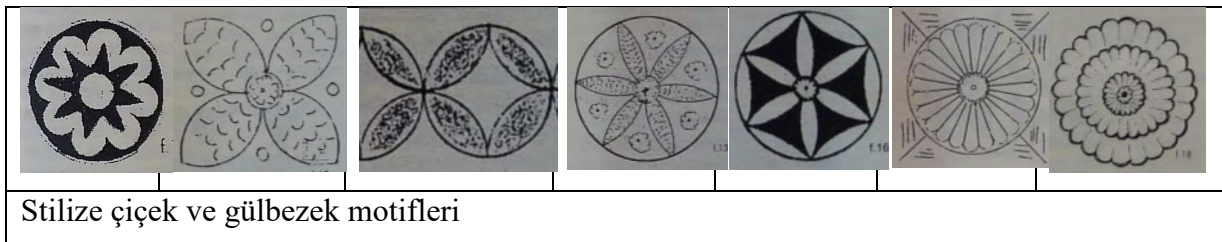
Kıbrıs Sandıklarında bezeme konularına göre motif çeşitlerine bakılırsa; bitki motifleri; çiçekler, buket veya vazoda çiçekler ve ¼ simetrik kenger yaprağı şeklinde biçimlendirilmiştir. Ağaçlar servi, hurma, üzüm asması ve hayat ağacıdır. Hayvan figürleri; ejder, aslan, balık, kuşlardan güvercin, kumru ve kartaldır. Sembolik motiflerden güneş, dört

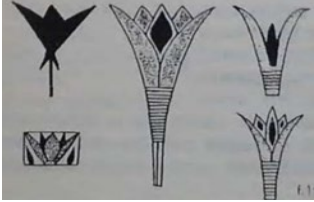
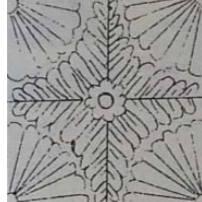
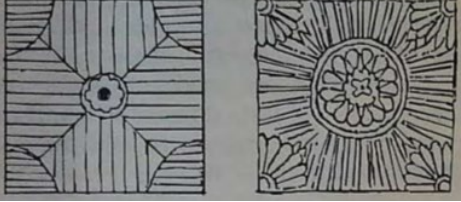

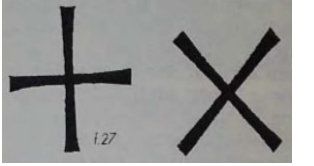
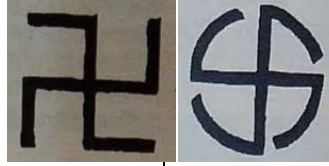

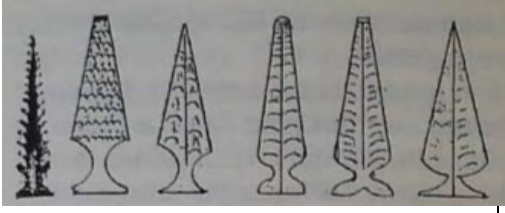
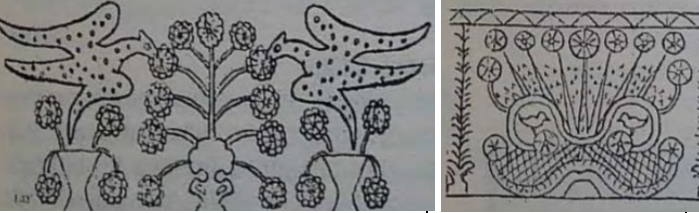
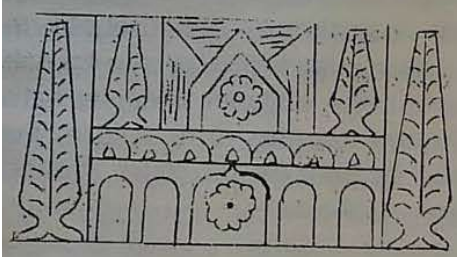
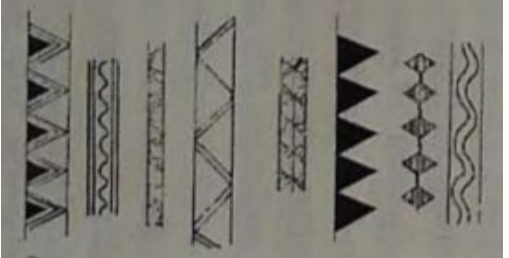
yön-haç, sivastika, yıldız, ay ise hilal şeklindedir. Geometrik motifler; üçgen, zik-zak, eğri su gibi kenar suyu motifleridir.

Kıbrıs'ta çok az sandık veya mobilyada aslan ve kartal, hatta çift başlı kartal motifine rastlanmıştır. Türk ve İslam sanatlarında da aslan ve kartalın yeri ve önemi büyüktür, Hz. Ali'ye atfedilen Allah'ın arslanı sıfatı Anadolu Bektaşî geleneğinde oldukça yaygındır. Arslan figürü Kıbrıs'ta da bu kültürün devamının göstergesidir. Çift Başlı kartal Türk Mitolojisinde ilk Türk dinine dayanan bir figür olmakla birlikte Sivas ve Konya'da Selçuklu mimari eserlerinde çeşitli biçimlerde resmedilmiştir. Kıbrıs sandıklarında güvercin ya da kumru çiçekler arasında dala konmuş, simetrik biçimde yüz yüze görülmektedir. Kumru sevgi ve sadakatin sembolü, ağzında zeytin dalı olan güvercin, barışı simgelemektedir. Karpaz sandıklarında kuş motifi ana motif gibi görülmekte ve sandık yüzeyinde diğer bölgelere oranla daha büyük bir bölümü kaplamaktadır(Fotoğraf 24). Adanın diğer bölgelerinde kuş motifi süslemeler arasında görülmekte ve sandık yüzeyinde küçük bir alanı kaplamaktadır. Türk destanlarında güvercin donuna girme (kılık değiştirme) bir mitolojik tema olarak bilinmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin de Anadolu'ya güvercin donuna/kılığına girerek geldiği rivayet edilir.

Sandıklarda güneş motifi, ışınları olan yuvarlak formda bir yıldız şeklindedir. Yıldızlar genellikle Mühr-ü Süleyman ile özdeş anlamda, altı kolludur. Sandıklarda beş kollu ve Ay-yıldız şeklinde bayrağımızdaki sembol şeklinde uygulananları da vardır. Sivastika hayat döngüsünü ve çarkıfelek ile aynı sembolik anlamda yaşamı sembolize eder. Dört yön(haç) ise Türk dininde dört köşe-sekiz bucak deyiminde ifadesini bulur ve her yönden gelecek kötülüklerden korunma ve hâkimiyetin sembolüdür. Çetintaş'ın (1998:263-282) "Tarsus ve Köylerinden Ahşap Oyma Sandık Örnekleri" başlıklı bildirisinde benzer bezemelerle süslenmiş oymalı ve boyalı sandık örnekleri de bulunmaktadır. Halen Kahramanmaraş'ta oymalı çeyiz ve oya sandıkları yapılmakta, Türkiye'nin her yöresinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs sandıkları Anadolu kültürünün devamıdır.

Şekil 1. Kıbrıs sandık motif çizimleri (Tatar, 2001:121-134).

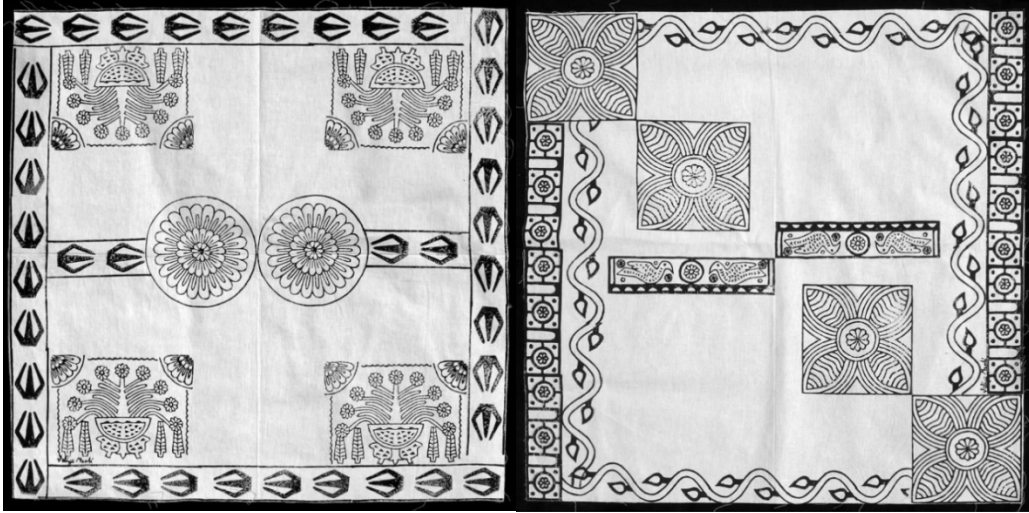
			
Lotus çiçeği	Kenger yaprağı	Güneş motifleri	Çiftbaşlı kartal
			
Dört yön ve haç	Sivastika	Yıldız motifleri	
			
Servi/selvi ağacı motifleri	Hayat ağacı ve kuş motifleri		
			
Servi ve mimari motifleri	Geometrik kenar suyu motifleri		

Ayrıca Kıbrıs'ta evlerin ahşap kapı, tavan süsleme, ahşap kirişler ve dolap kapakları ve alınlıkları da sandıklarla benzer şekilde oymalarla süslenmektedir. Ahşap süslemelerin tamamında sandıklarda görülen motifler hâkimdir. Karpaz ve Lisi'den dolap örneklerinde görüldüğü gibi (Fotoğraf 25) Arslan, kuş ve bitkisel stilize motifler S kıvrımlı dal bağlantılı düzenlemeler yaygındır. Oymalar dolap kapakları, alınlık ve üst köşelerinde yapılmıştır. Bu dolaplar 20 yüzyıl başında yapılmış, giysi saklamak için kullanılmıştır. Bütün olarak ahşap oyma işleri de Kıbrıs Türklerinin yaşam estetiğinin inceliğinin göstergeleridir.

Fotoğraf 20. Sol: Karpaz Dolabı, Sağ: Lisi dolabı, 20.yy. (2.20 cm - 1.20 cm - 50 cm.), (Keskinel, 2021, Lefkoşa).

Kıbrıs'ın ahşap oymalı sandıkları 21.yüzyılda da el sanatlarına ilham olmaktadır. Bu motifleri ağaç kalıplara oyarak karakalem yazma tekniğinde bez üzerine baskı işleri yapılmaktadır (Fotoğraf 26). 2021 yılı Ağustos ayında karakalem yazma işleriyle “Kıbrıs Sandık Motifleri Yazma Kalıpları Sergisi” yapılmıştır. Bu baskılardaki motifler boyut ve biçim bakımından bire-bir aynıdır. Kültürel aktarım bakımından yazmacılık yeni bir yol ve yöntem olmuştur.

Fotoğraf 21. “Kıbrıs Sandık Motifleri” Yazmacılık örnekleri, (Veliye Martı, 2021).

Sonuç

Kıbrıs'ın yerel el sanatları bir hayli zengindir. El sanatları kültürel mirasın göstergelerinden biri olarak Kıbrıs'ta da hayatın içindedir. Halkın hala kullandığı hasır sandalyelerden, Turizmin vazgeçilmezi hasır şemsiyeler önemli bir iş kolunu oluşturmaktadır. Kuzey Kıbrıs'a gelenlerin bir kahve içmeye uğradığı Lefkoşa-Büyükhan'ı el işi çeşitli nakışlı örtüler, bluz vs. hediyelik eşyalar süslemektedir. Bitkisel örücülük sepet, hasır iskemle ve buğday saplarıyla yapılan sele-sesta ürünleri Lefkoşa eski çarşısında en güzel örnekleriyle satılmaktadır. İğne, tığ ve mekik oyları, danteller, Lefkara ve lapta nakışı, koza işleri Kıbrıs hatırası olan güzelliklerdendir. Bilhassa Lefkara işi Kıbrıs nakışı olarak en çok bilinen işlemedir. Bu nakış çeşitli örtüler, çay tepsileri ve bardak altlığı, çanta vs. aksesuarlara uygulanmaktadır. Halkın önemli bir gelir kaynağı olarak kadınlar tarafından kurulan el sanatları kooperatifi faaliyetlerini sürdürmektedir. Geçmişte Kıbrıslı her genç kızın olmazsa olmazı, oymalı ve aşı boyalı çeyiz sandıkları, giysi dolapları, konakların tavan süslemeleri 21. Yüzyılda dekoratif masa, sehpa olarak kullanılmaktadır. Ancak bu oymaların motifleri yazmacılıkta karakalem baskı kalıbına oyularak baskı sanatına ilham olmuştur. Bu çabalar etnografik malzemenin güncel sanata aktarımı ile yeni nesillere tanıtılmasında önemli bir işlev yapmaktadır.

Kuzey Kıbrıs'ta Etnoğrafya Müzesi kurularak gelecek nesillere kültür aktarımı yapılmalıdır. Bu Etnoğrafya müzesinde Türk halkının hayat tarzı, doğum, sünnet, evlenme ve ölümdaki inanç, gelenek ve görenekleri, el sanatlarının malzemesi yapım tekniği, motif ve renkleri, el aletleri, sofraya düzeni gibi önemli kültürel objeler kullanım ortamlarıyla sergilenerek yaşatılmalıdır.

KAYNAKÇA

ATALAY, Besim (1992) Divanü Lûgat-it-Türk Tecümesi, I. II. ve III. Cilt, 3.Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:521, Ankara.

ARTEMEL, Zehra (2012) Lapta işi ve benzerleri, Okman Printing ltd. Kıbrıs-Lefkoşa.

BAĞIŞKAN, Tuncer (2001) BAĞIŞKAN, BÜYÜKKONUK'UN DÜNÜ VE BUGÜNÜ (Tarihi, Arkeolojik ve Folklorik Değerleri) Halkbilimi, s: 7-30; Halk Sanatları Vakfı (HASDER) Yayını, Lefkoşa-KKTC.

BURÇAKLI, Munise (2014) Laden, ocak-S.3, Lefkoşa.

ÇETİNTAŞ, Vildan (1998) “Tarsus ve Çevre Köylerinden Ahşap Oyma Sandık Örnekleri”, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Dünden Bugüne 1. Tarsus Sempozyumu, Berdan tarih ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı Yayınları, Tarsus-Mersin.

EKİNGEN, Şenay. (2016). Kıbrıs İşlemelerinden Lefkara Nakışı-Lapta İşi, İğne İşi, Koza İşleme tarihçesi ve Teknikleri, Okman Printing ltd., Lefkoşa-Kıbrıs.

MERTKAYA, Ecdan (tarihsiz) Lefkara Nakış Tekniği Kitabı, Kıbrıs.

MİRALAY, Fatma (2018) Türk Halk Kültüründe El Sanatlarının Önemi: Kıbrıs Örneği. Journal of History Culture and Art Research, 7(5), s: 495-509.

KALELİ, Çavdar, Zeynep (2008), Koza Levhalar, Gazi Üniversitesi 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, 24-26 Nisan 2008, G.Ü. Türk El Sanatları uygulama ve Araştırma Merkezi Yay. Ankara, s:245-270.

ÖNGE, Yılmaz (1992) “Çuha ve Koza ile Yapılmış Türk Süslemeleri”, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:168, Ankara. s: 167-172.

YILDIZ, Netice (2016) “Kıbrısta Osmanlı Kültür Mirasına Genel bir bakış” Türk Tarihi Araştırmaları.

TDK. (1982) *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, cilt: 12). Ankara.

TEKİN, Havva (2017) “Geçmişten Günümüze Kıbrıs Kültür Yaşamı İçinde Lefkoşa Şehrinin Yeri ve Önemi” Tarihte Kıbrıs(İlk Çağlardan 1960'a Kadar) II.Cilt-Eğitim, edebiyat, kültür ve basın, Editör: Prof. Dr. Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, İstanbul, s:1241-1252.

Kaynak kişiler

Feriha Çağın, emekli nakış öğretmeni, Gazimağusa.

Meral Murt, emekli nakış öğretmeni, Gazimağusa.

Seniha Bulancak, emekli öđretmen, Lefkoşa.

Esen Yalın Aktoprak, Kıbrıs Türk El Sanatları Kooperatifi ltd, Büyükhan-Lefkoşa.

şenay Ekingen, Lefkara Corner hand made Crafts, Büyükhan-Lefkoşa.

Tanju Nasır Keskinel, Antika Sanat ve Kıbrıs Kùltürü, Gazimağusa.

URL 1: <https://hasder.org/el-sanatlari-merkezi/hakkimizda/>

URL 2: www.yeniduzen.com/hasir-iskemle/ (Erişim; 15 Ekim 2021)

URL 3: www.facebook.com/tanjuantiques/photos/ (Erişim: 16.10.2021)

URL 4: <https://www.altayli.net/?s=Doc.Dr.+Netice+YILDIZ>, (Erişim: 10.10.2021).